

FOKKO BOSKER | JANNEKE DONKERLO

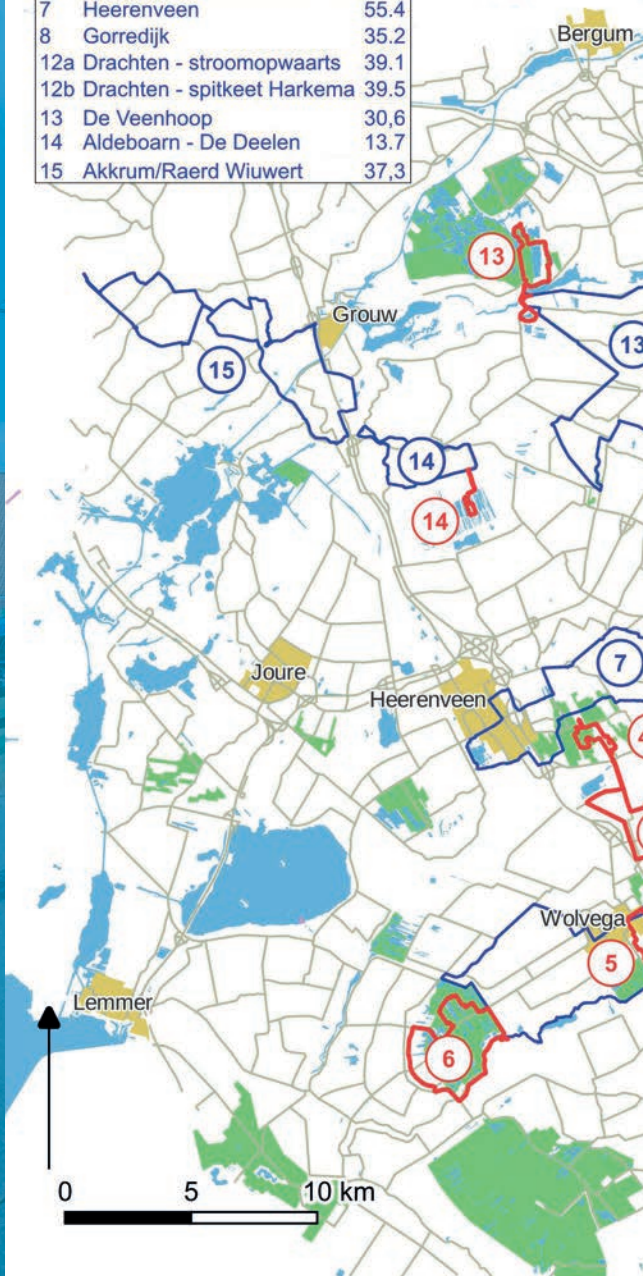
WANDELEN & FIETSEN VANAF

DE TURFROUTE IN ZUIDOOST- FRIESLAND

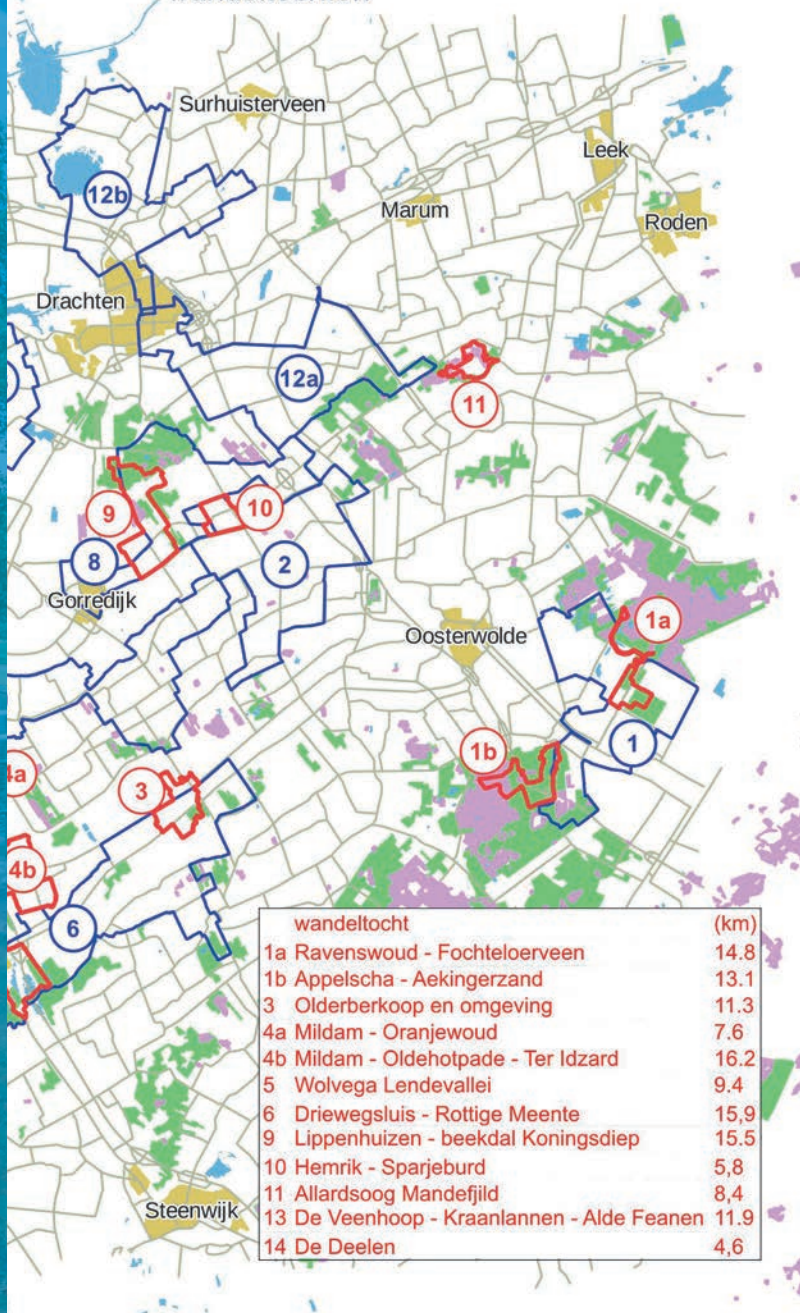
NOORDBOEK

A group of cyclists is riding on a paved path that winds through a dense, green forest. The path is flanked by tall trees and lush foliage. The cyclists are wearing various cycling gear, including helmets and jerseys. The scene is bright and sunny, with dappled light filtering through the trees. The overall atmosphere is peaceful and scenic.

	fietstocht	(km)
1	Appelscha	37.6
2	Donkerbroek - Hemrik	35.6
6	Driewegsluis	63.4
7	Heerenveen	55.4
8	Gorredijk	35.2
12a	Drachten - stroomopwaarts	39.1
12b	Drachten - spitkeet Harkema	39.5
13	De Veenhoop	30,6
14	Aldeboarn - De Deelen	13.7
15	Akkrum/Raerd Wiuwert	37,3



Turfroute ligging en lengte fiets- en wandeltochten



INLEIDING*Turfroute ontsluit een intiem en gevarieerd landschap***1 APPELSCHA/RAVENSWOUD****Op zoek naar levend hoogveen en andere iconen van natuur****Door het bos en de Atlantische woestijn Aekingerzand**

— WANDELROUTE — 14,8 KM

Sanatorium voor het volk**Cultuurhistorische- en natuurroute Appelscha door bos, hei en geschiedenis**

— FIETSRUTE — 37,6 KM

2 DONKERBROEK/HEMRIK**Door Tsjongervallei en Frije Wiken naar Sparjebird**

— FIETSRUTE — 35,6 KM

Blonde Koenraad en de Nederlandse Arbeidsdienst**3 OLDEBERKOOP EN OMGEVING****Een bijzondere plaats waar kunst en natuur versmelten**

— WANDELROUTE — 11,3 KM

Kunstroute Open Stal biedt elk wat wils**4 MILDAM EN OMGEVING****Vanaf de Ekokathedraal naar de 'pronkzaal' Oranjewoud**

— WANDELROUTE — 7,6 KM

De wondere wereld van de Ekokathedraal**Door de Tsjongervallei naar oorsprong van de grenssloot De Scheene**

— WANDELROUTE — 16,2 KM

Van tipi tot boerderij**5 WOLVEGA EN OMGEVING****In Lendevallei ligt de natuur op het bord**

— WANDELROUTE — 9,4 KM

Koken met lokale producten**6 DRIEWEGSLUIS/SPANGA****Rottige Meente is ildorado voor otters**

— WANDELROUTE — 15,9 KM

Hoe de tijden veranderden bij de Driewegsluis**Uitzicht op een beter leven voor veenarbeiders**

— FIETSRUTE — 63,4 KM

7 HEERENVEEN EN SKOATTERLÂNSKE KOMPANJONSFEART**Dansend op de pedalen door de feestzaal van Fryslân**

— FIETSRUTE — 55,4 KM

Jelle van Dam bleef 'zijn' Jubbega trouw

- 142 **8** **GORREDIJK EN OPSTERLÂNSKE
KOMPANJONSFEART**
- 143 *Zelfbewust Gorredijk vaandeldrager van de Turfroute*
— FIETSRUTE — 35,2 KM
- 153 **Hoe Pater van Ulden aan de wieg van de Turfroute stond**
- 158 **9** **LIPPENHUIZEN EN BEEKDAL
KONINGSDIEP**
- 159 *Een vrijwel gaaf beekdal als balsem voor het
gemoed* — WANDELROUTE — 15,5 KM
- 168 **10** **HEMRIK**
- 169 *Mooi kan ook zonder opsmuk en spektakel*
— WANDELROUTE — 5,8 KM
- 178 **Boter, kaas en een snoepende kat**
- 186 **11** **BAKKEVEEN/ALLARDSOOG**
- 187 *De oertijd klopt aan de deur* — WANDELROUTE — 8,4 KM
- 194 **12** **DRACHTEN EN OMGEVING**
- 195 *Vanuit drok, drok Drachten stroomopwaarts
naar Bakkeveen* — FIETSRUTE — 39,1 KM
- 204 *Waar armoede de keerzijde van rijkdom was*
— FIETSRUTE — 39,5 KM
- 212 **Winning en transport van het bruine goud**
- 218 **13** **DE VEENHOOP/NATIONAAL PARK
ALDE FEANEN**
- 218 *Springplank naar het veen en de sociale strijd* — FIETSRUTE — 30,6 KM
- 226 **Bij café Ulesprong was altijd wat te doen**
- 233 *Met de voeten in het water* — WANDELROUTE — 11,9 KM
- 243 **Pontje De Grietman verbindt heden met verleden**
- 248 **14** **ALDEBOARN/DE DEELEN**
- 249 *In het middelpunt van de belangstelling* — FIETS- EN
WANDELROUTE — 13,7 KM
- 260 **15** **AKKRUM/RAERD EN WIUWERT**
- 261 *Een scharnier tussen Friese Meren en Wouden* — FIETSRUTE — 37,3 KM
- 270 **Hoe een gelukszoeker de weldoener van Akkrum werd**
- 276 **16** **DE TURFROUTE VOOR FIETSERS - EEN REIS DOOR
DE TIJD IN DE FRIESE Wouden**
- 288 **Colofon**

INLEIDING



TURFROUTE ONTSLUIT EEN INTIEM EN GEVARIEERD LANDSCHAP



Met de Waddeneilanden, de Friese Meren en de Friese Wouden heeft Fryslân een enorme verscheidenheid aan landschappen, natuur en cultuurhistorie in huis. De Waddeneilanden en de

Friese Meren zijn genoegzaam bekend, de Friese Wouden met hun rijke veengeschiedenis, landgoederen en uitgestrekte bossen- en heidevelden verdienen eenzelfde etalage.

Voor de toeristische marketingorganisatie en de gemeenten in Zuidoost-Fryslân alle reden om de spotlights te richten op een van de meest karakteristieke kenmerken. De turfvaarten vormen vanaf de zestiende eeuw de blauwe levensader van de streek, die ook wel bekend staat als Het Andere Friesland. Hier geen lage horizon en weidse graslanden met enorme meren of eilanden met hun eigen duinvegetatie en eindeloze stranden, maar coulissen van elzen- en eikensingels, een fijnmazig patroon van vaarten en wijken, een intiem landschap.

De hoog- en laagveenmoerassen van weleer zijn grotendeels op de schop genomen. In een paar eeuwen tijd is een metersdikke laag turf door de schoorstenen in rook opgegaan. De beekdalen van Koningsdiep|Boarn, Lende en de Tjonger met aan weerszijden de al in de middeleeuwen bewoonde zandruggen, vormen een mooi contrast met de door mensenhanden geschapen landgoederen, vaarten, wijken, polders, veenkoloniën, sluizen en landerijen.

Gelukkig is op enkele plekken nog levend hoogveen te vinden. In het Fochteloërveen bijvoorbeeld. Maar ook de Rottige Meente, Nationaal Park De Alde Feanen en het Drents-Friese Wold weerspiegelen de wildernis van weleer. Het zijn wijkplaatsen voor kwetsbare flora zoals veenmos, zonnedauw en orchideeën en fauna zoals otter, das, kraanvogel, zeearend en wolf.

De routegids *Wandelen & Fietsen vanaf de Turfroute* biedt tochten met bijbehorende pakkende verhalen uit de streek. De wandel- en fietsrondjes starten bij of in de buurt van aanlegplaatsen voor de recreatievaart op de Turfroute of bij havens in de plaatsen die hun groei en bloei danken aan de ontginning van het veen vanaf het einde van de zestiende eeuw.

De Turfroute viert ook nog eens een feestje. In 1974 voerden inwoners van Gorredijk actie om de Opsterlânske Kompanjonsfeart open te houden. In dat jaar zag de stichting Nije Compagnons het licht. Er bestonden plannen





de vaart te dempen. In 2024 viert de Turfroute haar vijftigjarig bestaan. Sinds 1974 zijn route en voorzieningen sterk verbeterd.

De coronapandemie heeft veel Nederlanders de ogen geopend voor de charme en schoonheid van landschappen, cultuurhistorie en natuur in de eigen omgeving. Deze routegids is niet alleen bestemd voor recreanten maar ook voor streekbewoners die hun eigen omgeving eens vanuit een ander perspectief willen ervaren. De Friese Wouden zijn verrassend veelzijdig.

Persoonlijke verhalen en reportages kleuren de markante plekken en landstreken op het veen, in de veenweiden en op het zand.

Speciale aandacht gaat uit naar de toegangspoorten tot het gebied met jachthavens en een goede ontsluiting over de weg, het water en het spoor. Akkrum, Grou, Drachten, Heerenveen, Wolvega en Appelscha fungeren als springplank naar de Friese Wouden. In het hart daarvan vormen Gorredijk, Nij Beets, Oosterwolde en Oldeberkoop belangrijke pleisterplaatsen van waaruit het gebied zich goed laat verkennen.

De wandeltochten zijn doorgaans tussen de 5 en 15 kilometer, variërend van een ommetje van een uur tot een dagtocht. De fietstochten beslaan meestal een dagdeel. De in de gids opgenomen Fiets-Turfroute is een meerdaagse, geschikt voor een weekeinde of een midweek, een mooi alternatief voor de Elfstedentocht.





WANDEL- + FIETSROUTES

A PPELSCHA/ RAVENSWOUD – FOCHTELOËRVEEN EN NATIONAAL PARK DRENTS-FRIESE WOLD



1 | 14,8 +
37,6 KM

OP ZOEK NAAR LEVEND HOOGVEEN EN ANDERE ICONEN VAN NATUUR



Op een haar na was het Fochteloërveen er niet meer geweest. De honger naar turf bracht aan het einde van de negentiende eeuw de turfgravers tot aan de rand van het veenmoeras. De geïsoleerde ligging bleek een reddingsboei.

Kolen raakten in zwang en Natuurmonumenten zag kans in 1938 de eerste 200 hectare aan te kopen. Een actieve kern levend hoogveen, een zeldzaamheid in Nederland, bleef bewaard. Het vormt de kraamkamer voor een buitengewone flora en fauna met soorten als kraanvogel, slangenarend, adder en zonnedauw.



Ravenswoud is een uitgelezen vertrekpunt voor een expeditie op zoek naar waanzinnige mooie natuur en een ongewoon landschap. Ooit lagen grote delen van Nederland er tot ver in de middeleeuwen zo bij. Moerasbossen, ruigte en natte hoogvenen. De Smilderveenen waar het Fochteloërveen deel van uitmaakte bedekten een groot deel van Drenthe en Fryslân. Gestaag verdween het veen als turf in de ovens, wat restte waren onlanden. Boeren brachten de woeste gronden in cultuur en de oorspronkelijke natuur werd steeds verder teruggedrongen. De turfgravers vestigden zich in Appelscha Derde Wijk, in 1939

omgedoopt tot Ravenswoud. Zij waren de laatste der Mohikanen, een uitstervende beroepsgroep. Turf raakte uit de gratie terwijl natuur- en landschapsbehoud in de lift zat. Jac. P. Thijsse, schrijver, onderwijzer en natuurbeschermmer, nam het voortouw en was een van de medeoprichters van Natuurmonumenten. Op onproductieve grond legden Staatsbosbeheer en grootgrondbezitters bos aan voor de houtproductie en voor stuthout in de mijnen. De Compagnonsbossen, die als een groene jas om Ravenswoud zijn gedrapeerd, stammen uit die tijd. Vanuit het dorp loop je zo het bos en de natuur in. Een prachtige springplank voor de ontdekkingsstocht naar het veen.

Het Fochteloërveen en de aanpalende Compagnonsbossen vormen een natuurgebied van 2500 hectare waar je moeiteloos een dag doorheen kunt dwalen. Het ligt ingeklemd tussen Appelscha-Ravenswoud en Veenhuizen. De aanwezigheid van uitgestrekte bossen en het veenmoeras maken het tot een van de pareltjes van de Nederlandse natuur. Boeren in de omgeving houden rekening met kwetsbare flora en fauna en de natuurorganisaties doen er alles aan het gebied nat te houden om de groei van het hoogveen te bevorderen. Het dorps huis van Ravenswoud met parkeerplaatsen fungeert als



startpunt. Vanaf hier zijn ook kano- en sup-tochten mogelijk over de wijken door de Compagnonsbossen die het gebied keurig in vakken opdelen. Met het dorps-huis is iets bijzonders aan de hand. Het was het honderdste dorps-huis van Fryslân, in 1981 gebouwd. Het zegt iets over de inwoners die voor hun eigen gemeenschapscentrum bleven strijden. Het gebied behoorde tot de rafelrand van de provincie, meer dan een eeuw achtergesteld, maar dat blijkt nu juist de aantrekkingskracht. Verschillende bruggetjes over de wijken voeren mij steeds dieper het bos in. Het is begin mei, de vogels fluiten allerlei melodieën dwars door elkaar heen. Als een repete-

rende orkestbak waarvan de dirigent even pauze heeft genomen. Verderop in het bos is het vernietigende werk van letterzetterzichten zichtbaar. Statige sparrenbomen zijn door de kevers geveld. De boseigenaren kappen grote stukken en planten nieuwe soorten aan die minder gevoelig zijn voor plagen.

Het pad voert langs Polder Ravenswoud waar boeren en Natuurmonumenten samenwerken aan akkerbeheer en bloemrijke en voedselrijke akkerranden. De vogels zijn er mee in hun sas. In de lucht klinkt, terwijl ik langs de bosrand over een breed zandpad loop, klaoengeschal. Als herauten vliegen drie kraanvogels luid trompetterend over, op enige afstand gevolgd door een hekkensluiter. Het is tekenend voor het nog altijd fragiele succes van natuurherstel. In de bloemrijke akkerrand kwetteren vinken, het weiland verderop kleurt geel van paardenbloemen. Een uitkijktoren aan de rand van de polder biedt zicht op de ganzen, kneutjes, graspiepers en veldleeuweriken die zich vaak in de polder ophouden. De vogels broeden in het veen en vinden hun voedsel in de bloem- en zadenrijke groene enclave. Robbe Veenstra, die met een trekker vanaf de akker komt aanrijden, stopt en vraagt of ik een foto van hem wil maken. Als ik hem



stomverbaasd vraag of het echt kraanvogels waren die ik zag overvliegen, knikt hij bevestigend. 'Er zitten hier een boel in de buurt. Dit jaar was gunstig.' De zon breekt steeds vaker door de sluierbewolking heen terwijl ik vanuit het bos het Fochteloërveen nader. Aan de rand staat een opvallende toren in de vorm van een uit hout opgetrokken 7. Vanaf achttien meter hoogte is het zicht op de Friese savanne ronduit schitterend. Ik hoor een groene specht lachen terwijl ik aan de klim naar boven begin. Daar staan twee vogelaars, beide aan een kant van het raam, te turen naar vogels in de verte. Ze hebben vanochtend al een stel kraanvogels weten vast te leggen. Hun dag kan niet meer stuk.

Vorbij de Brunstingerplas maak ik de korte Wollegraswandeling die Natuurmonumenten in het hoogveen heeft uitgezet. Het hoogveen deint als een luchtkus-

sen onder mijn voeten. Links en rechts zie ik veenplassen met wollegras en veenmossen. Leeuweriken zingen hoog in de lucht. Het hoogveen is na de laatste ijstijd zo'n tienduizend jaar geleden ontstaan, vooral in gebieden met slecht water doorlatende gronden zoals de keileemlaag van het Drents Plateau. Het ruige moerasgebied was alleen over een veldkeienpad tussen Oosterwolde en Veenhuizen te doorkruisen. De streek heette Hollands Siberië. Dat zegt genoeg.

Ik stuit op twee vrouwen bewapend met camera's en grote lenzen die gehurkt tussen de heidestruiken aandachtig om zich heen kijken. 'Een half uur geleden zag ik negen kraanvogels overvliegen', vertelt een van hen. Ze straalt van geluk. De ander vult aan. 'Verderop boven de waterplas hebben we nog een visarend gezien. Een paar andere vogelspotters zeiden dat ze een

zeearend rond zagen cirkelen, die hebben wij niet gezien. We geloofden het eerst niet, maar we lazen dat die hier sinds kort ook voorkomt.' Ze stralen.

Een paar vrijwilligers van Natuurmonumenten die ik op de parkeerplaats bij de Brunstingerplas tref met hun mobiele kraam, bevestigen de vogelwaarnemingen. 'En heb je de slangenarend net gezien, die vloog boven de heide.' De soort overzomert al een aantal jaren in het Fochteloërveen. Mijn eigen hoogtepunt moet dan nog komen. Als ik terugloop richting Ravenswoud zie ik in de verte vijf wandelaars en een fietser aandachtig naar de berm turen. Ik verwacht dat ze een bijzondere kikker hebben gespot. Dichterbij wijzen ze mij de adder aan, die tussen het gras van de slootkant ligt op te warmen in de zon. Hij is net uit de winterslaap gekomen en trekt zich niets aan van de opwinding om hem heen. Mooi hoor, en best lang. Met zijn patroon in schutkleuren is de slang nog best moeilijk te zien in de berm. Ik passeer de plek waar tussen 1910 en 1960 een plaggenhut heeft gestaan. Bij de hut werden de lonen van de veenarbeiders uitbetaald die in een zesdaagse werkweek tussen de 14 en 17,50 gulden verdienden. Een gezin met twee kinderen had in een jaar 337 gulden te besteden als de

kinderen al jong meewerkten. Vaak stapelden de schulden zich op. Het was een armoedige tijd. In Ravenswoud loop ik langs een veenarbeiderswoning die door de woningstichting tussen 1910 en 1914 is gebouwd. Tot die tijd leefde de bevolking vaak in krotten of plaggenhutten en hielden ziekten er vrijelijk huis. Het leven is een stuk beter geworden. Natuur, dorpsbevolking en boeren zoeken een nieuwe balans. Dat levert een mooi, maar ook spannend verhaal op waarvan het laatste hoofdstuk nog niet is geschreven.

De recreant of streekbewoner mag zich gelukkig prijzen met het behoud van het Fochteloërveen dat samen met het Nationaal Park Drents-Friese Wold een weergaloos natuurgebied vormt. Dat er zich een wolvenroedel heeft weten te vestigen, geeft wel aan dat het een streek is waar voldoende rust en ruimte is voor de iconen van de natuur.



START WANDELROUTE

**STARTPUNT BIJ DORPSHUIS DE WIJKEN,
VEENWIJKSWEG 5. DAAR ZIJN OOK
PARKEERPLAATSEN.**

Met de rug naar het dorpshuis rechtdoor, draaihek naar wijk. Over bruggetje en pad volgen door de Compagnonsbossen naar **88**. Bij **88** ← **LA** naar **56**. Einde rechtdoor over houten brug over vaart en vervolgens **RA** → bij **56** naar **51** langs rechterkant oever van de vaart, einde even links en dan weer **RA** →.

Bij **51** bospad naar uitkijktoren de Zeven. Passeren hierbij weer een wijk (opvaart). Pad volgen tot uitkijktoren en zelfde route terug tot na het bruggetje, dan **RA** → langs de wijk en pad langs het water volgen. Komt uit op fietspad, die volgen naar **24**. **RA** → naar **27** en bij **27** **RA** →, kort stukje fietspad en daarna schuin rechts korte rondwandeling Wollegras door het Fochteloërveen uitgezet door Natuurmonumenten.

Komt verderop uit op fietspad en zandweg, daar ← **LA** terug naar **27**. Bij **27** rechtdoor naar **24** en vervolgens ← **LA** naar **51** (zelfde route als de heenweg). Bij **51** **RA** → fietspad en daarna knooppunten verlaten. **RA** → smal bospad dat door het bos kronkelt, gaat rechts om open plek heen en vervolgens met een bocht naar links. Pad door het bos volgen. Komt weer uit op fietspad, heel even **RA** → fietspad en dan op viersprong van paden **RA** → brede laan door bos. Volgen tot volgende viersprong en ← **LA** brede laan. Haakt weer aan op knooppunten. Uitlopen tot pad uitkomt bij opvaart en vervolgens rechtdoor opvaart volgen naar **77**.

Bij **77** ← **LA** naar Ravenswoud over Compagnonsweg naar **86** .

Bij **86** ← **LA** richting **88**. Gaat naar rand van het dorp en langs dorpshuis De Wijken.

